

Nûh b. Mustafa el-Konevî'nin
*er-Risâle fi'l-fark beyne'l-hadîsi'l-
kudsî ve'l-Kur'ân ve'l-hadîsi'n-
nebevî* Adlı Risâlesi

Hayati YILMAZ, Yrd. Doç. Dr.*

Kültür tarihimizde son derece önemli bir yere sahip olmalarına rağmen haklarında yeterli bilgiye ulaşılamamış belki binlerce değerli ilim adamı bulunmaktadır. Bunların bir kısmının adı bile unutulmuş, bir kısmının sadece ismi kalmış, diğer bazıları ise geride bıraktığı eserleriyle yaşamakta olup biyografileri tarihin karanlık sayfalarına gömülmüştür. Özellikle Osmanlı dönemi ilim adamlarımızın tanıtılması ve eserlerinin tozlu raflardan indirilip günümüz ilim dünyasına sunulması kültür tarihimize değerli katkılar sağlayacaktır.

Aşağıda küçük bir risâlesi sunulan Nûh b. Mustafa el-Konevî de (ö.1070/1660) hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan bir Osmanlı âlimidir. Bu çalışmada önce onun hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecek, daha sonra adı geçen risâlesi üzerinde durulacaktır.

Hayatı

Nûh Efendi diye de bilinen Nûh b. Mustafa el-Konevî er-Rûmî el-Mısırî el-Hanefî Amasya'da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ali b. Ganîm el-Makdisî'nin öğrencisi Abdülkerim es-Sûsî'den fıkıh, Muhammed el-Hicâzî'den de hadis okumuştur. Hasan b. Ali b. Ahmed el-Halvetî vasıtasıyla Halvetî tarikatına intisap etmiştir.

Konya'da bir müddet müftülük yapan Nûh Efendi, hemşehrisi Amasyalı Ömer Paşa'nın Mısır valiliğine getirilmesi üzerine onunla birlikte giderek oraya yerleşmiştir. 22 Zilkade 1070/30 Temmuz 1660'da Kahire'de vefat ettiği

ve Karâfetülkübrâ Kabristanı'na defnedildiği ve kabri üzerine büyük bir türbe yaptırıldığı nakledilmektedir.¹

Eserleri

Bursalı Mehmed Tâhir *Ukûdü'l-cevher* isimli kaynağa dayanarak Konevî'nin yüze yakın eseri olduğunu ifade etmektedir.² Ancak onun çeşitli kaynaklarda adı geçen eserleri ise şunlardır:

el-Bulgatü'l-mütercem fi [mine³]'l-luga⁴

ed-Dürrü'l-munazzam fi menâkıbi'l-İmâmi'l-A'zam (yedi bölüm ve bir hâtime olarak tertip edilmiştir.)⁵

Eşrefü'l-mesâlik fi'l-menâsik⁶.

Fezâil-i Cihâd⁷.

Fethu'l-celil alâ abdihi'z-zelil fi'stihlâfi'l-cum'a⁸.

el-Fevâidü'l-mühimme fi beyâni iştirâti't-teberri fi İslâmi ehli'z-zimme⁹

el-Fevâidü'l-mühimme fi'ştirâti İslâmi ehli's-sünne¹⁰.

el-Fevâidü's-seniyye fi'l-mesâli'd-diniyye¹¹.

Hâşiye ale'd-Dürer ve'l-gurer¹²/Hâşiyetü'd-Dürer ve'l-gurer¹³.

Hâşiye fi'l-fıkh¹⁴.

¹ Hayati ve eserleri için bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, I-II, Beyrut 1990, I, 253; II, 1199, 1302, 1362, 1821; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul 1333., II, 44; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâi'l-müellifin ve âsârü'l-musannafin*, I-II, Beyrut 1990, II, 498; a.mlf., *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl alâ Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, I-II, Beyrut 1990, I, 87, 451, II, 110, 207, 375, 411, 467, 468, 500; C. Brockelmann, *GAL*, I-II, Leiden 1943-49, II, 314, 407; *Suppl.*, I-III, Leiden 1937-42, II, 432; Muhibbî, *Hulasatü'l-eser fi a'yânî'l-karni'l-hâdî aşer*, I-IV, Bulak 1301, IV, 458-459; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, Beyrut 1993, I-IV, IV, 42, *Fihristü'l-Hıdiviyye*, II, 104, 202, III, 55-59, 141-142, VII/I, 119, 410-412, 421-422, 424, 429, 433, 471; *Fihrisü't-Teymûriyye*, II, 16, III, 306; *Fihristü Dâri'l-Kütübi'l-Mısriyye*, V, 309, VIII, 210; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm*, I-X, Kahire 1954-1959, VIII, 51; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Ankara 1990, s. 131.

² Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 44.

³ Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, I, 253.

⁴ Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, I, 253; İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 468; Mehmed Tâhir *a.g.e.*, II, 44.

⁵ İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 468; a.mlf., *İzâh*, I, 451; Kehhâle, *a.g.e.*, IV, 42.

⁶ İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 468; a.mlf., *İzâh*, I, 87; Kehhâle, *a.g.e.*, IV, 42; Özel, *a.g.e.*, s. 131.

⁷ Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 44.

⁸ İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 468.

⁹ Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, II, 1302; İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 468; Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 44.

¹⁰ Mehmed Tâhir *a.g.e.*, II, 44.

¹¹ İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 468; a.mlf., *İzâh*, II, 207; Kehhâle, *a.g.e.*, IV, 42; Özel, *a.g.e.*, s. 131

¹² Zirikli, *a.g.e.*, IV, 459.

¹³ Özel, *a.g.e.*, s. 131.

¹⁴ Zirikli, *a.g.e.*, IV, 459.

*Hulâsatü'l-keîâm fi binâi beytillâhi'l-harâm*¹⁵.
*Ikdü'l-mercân fi fazli leyleti'n-nusf mine's-şâ'bân*¹⁶.
*el-Kavlü'l-ezhar fi [beyâni¹⁷]'l-hacci'l-ekber*¹⁸.
*el-Kavlü'd-dâl ala hayati'l-Hızır ve vücûdi'l-abdâl*¹⁹.
*el-Kelâmü'l-mesbûk [mesûk²⁰] li-beyâni mesâili'l-mesbûk*²¹.
*el-Kelâmü'l-mesnûn li-beyâni mesâili'l-mesbûn*²².
*el-Kelimâtü'ş-şerîfe fi tenzihî'l-imâm Ebî Hanîfe ani't-türrehâti's-sahîfe*²³.
*el-Lüm'a fi âhiri zuhri'l-cum'a*²⁴.
*el-Makâletü'l-kerîme fi mâ yecibü ale'l-münekkili bi't-tahrîme*²⁵.
*Matla'u'l-bedr fi fezâili leyleti'l-kadr*²⁶.
Mecmûatü'r-resâil (içinde altmış yedi risâle var.)²⁷.
Mecmûatü'r-resâil (içinde değişik fıkıh konularında beş risâle var.)²⁸.
Mecmûatü'r-resâil (içinde fıkıh, tasavvuf, tevhid/keîâm, menakıb ve mustalah konularında yirmi risâle var.)²⁹.
*Mürşidü'l-hüdâ fi hakkı ebeveyi'r-resûl*³⁰.
Mürşidü'l-hüdâ fi şerhi ve tercemeti sübüli'l-hüdâ (iki cilt)³¹.
*Netâicü'n-nazar fi havâşi'd-Dürer*³².
*er-Risâle fi'l-fark beyne'l-hadîsi'l-kudsî ve'l-Kur'ân ve'l-hadîsi'n-nebevî*³³.
*Raf'u'z-zünûn an hakikati't-tâûn*³⁴.

*Râhatü'l-eşbâh fi'l-ervâh*³⁵.
*Risâle fi elfâzi'l-küfr*³⁶.
*Risâle fi's-salavâti'l-hams*³⁷.
*es-Salâtü'r-rabbâniyye fi hukmi men edreke rek'aten mine's-sülâsiyye ve'r-rubâ'iyye*³⁸.
*es-Seyfü'l-mücem (mücrem³⁹) fi kitâli men heteke hurmete'l-harem [el-mah-rem⁴⁰]*⁴¹.
*Şerhu duâi'l-kunût*⁴².
*Târîhu Mısr*⁴³.
*Tenvîru besâiri üli'l-elbâb fi dekâiki ümmi'l-kitâb*⁴⁴.
*Tercüme-i Milel ve'n-nihal*⁴⁵.
*Tuhfetü'z-zâkirîn*⁴⁶.
*Umdetü'r-râgıbîn fi ma'rifeti ahkâmi [imâdi⁴⁷]'d-dîn*⁴⁸.
*Zübdetü'l-keîâm fi mâ yehtâcü ileyhi'l-hâss ve'l-âmm fi'l-akâid*⁴⁹.

Bazı kaynaklarda ve kütüphane kataloglarında 1000 (1592) yılı başlarında yazılmış olan Türkçe *Bostân-ı Kudsî ve Gülistân-ı Ünsî* isimli bir eser de Nûh Efendi'ye nisbet edilmekte ise de Bursalı Mehmet Tahir'in verdiği bilgiye göre bu müellif Nûh b. Mustafa ismiyle bilinen başka birisidir.⁵⁰

¹⁵ Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 44.
¹⁶ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468; a.mlf., *Îzâh*, II, 110.
¹⁷ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468.
¹⁸ Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, II, 1362; İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468.
¹⁹ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468; Kehhâle, *a.g.e.*, IV, 42; Zirikli, *a.g.e.*, IV, 459; Özel, *a.g.e.*, s. 131.
²⁰ İsmâil Paşa, *Îzâh*, II, 375.
²¹ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468; a.mlf., *Îzâh*, II, 375.
²² Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 44.
²³ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468; Ayrıca bk. *al-Kalimat al-sharifah fi tanzih Abi Hanifa*. Microfilm (positive) of Princeton University Library ms. Garrett, Arabic, 2062. Princeton, N.J.: Princeton University Library, 197-.
²⁴ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468; a.mlf., *Îzâh*, II, 411.
²⁵ İsmâil Paşa, *a.g.e.*, II, 44.
²⁶ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468; a.mlf., *Îzâh*, II, 500; Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 44.
²⁷ Zirikli, *a.g.e.*, IV, 459.
²⁸ Zirikli, *a.g.e.*, IV, 459.
²⁹ Zirikli, *a.g.e.*, IV, 459.
³⁰ Mehmed Tâhir *a.g.e.*, II, 44.
³¹ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468; a.mlf., *Îzâh*, II, 467-468.
³² Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, II, 1199; İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468; Zirikli, *a.g.e.*, IV, 459.
³³ Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 44; Zirikli, *a.g.e.*, IV, 459.

³⁴ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468.
³⁵ Mehmed Tâhir *a.g.e.*, II, 44.
³⁶ Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 44.
³⁷ Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 44.
³⁸ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468; Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 44.
³⁹ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468.
⁴⁰ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468.
⁴¹ Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, II, 1018; İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468; Zirikli, *a.g.e.*, IV, 459. 1041(1632) yılında bazı bâgiler Mekke'ye hâkim olunca komutanların isteği üzerine ulemâ, onların durumu ve öldürülmeleri yolunda fetva verdiler ve risâleler yazdılar. Bu eser de onlardan biridir ve altı fasıl halinde tertip edilmiştir (bk. Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, II, 1018).
⁴² Zirikli, *a.g.e.*, IV, 459.
⁴³ Zirikli, *a.g.e.*, IV, 459.
⁴⁴ Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbî, nr. 115.
⁴⁵ Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, II, 1821. *Tercüme-i Milel ve'n-nihal* (Ebül-Feth Tâceddin Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, ö.548/1153; Çev. Nûh b. Mustafa), İstanbul 1279/1862, 174 sayfa.
⁴⁶ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468; Kehhâle, *a.g.e.*, IV, 42; Özel, *a.g.e.*, s. 131.
⁴⁷ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468.
⁴⁸ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468; Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 44; Kehhâle, *a.g.e.*, IV, 42.
⁴⁹ İsmâil Paşa, *Hediyye*, II, 468.
⁵⁰ bk. Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 44.

Risâle'nin Yazma Nüshaları

Risâle'nin üç yazma nüshası tesbit edilebilmiştir. Önceleri Mısır nüshası bilinen tek nüshası iken⁵¹ Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde tesadüfen ikincisi bulunmuş, araştırmalarımız sonunda Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki üçüncü yazmanın varlığı ortaya çıkmıştır. Tarih ve istinsah kayıtları bulunmayan bu nüshaların özellikleri şöyledir:

Yazma: 1 — Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, Mustalahu'l-hadîs Teymûr Kitaplığı, nr. 155. 270×170 – 235×160 mm. ebatlarındaki yazma ta'lik kırması hatla yazılmış olup bir sayfada 25 satır bulunmaktadır.⁵²

Yazma: 2 — Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, nr. 1142/18, vr. 185^a-186^a. 200×135 – 145×95 mm. boyutlarındaki âharlı kağıda nesih yazıyla yazılmıştır. Çerçeveli varaklar 19 satırdan oluşmaktadır.

Yazma: 3 — Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, nr. 3733, vr. 148^b. 200×126 – 157×88 mm ebadındaki nüsha, tek sayfa ve 25 satırdan ibaret olup ta'lik kırması hatla yazılmıştır.

Neşirde her bir nüsha için değişik harfler simge olarak kullanılmıştır. Buna göre “م” harfi Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, “ب” harfi Beyazıt Devlet Kütüphanesi, “ج” harfi de Süleymaniye Kütüphanesi nüshalarını göstermektedir.

Yazma nüshalar birer mecmua içinde yer almaktadırlar. Her üç nüshada da istinsah kaydına yer verilmemiş olması, müellif nüshası ya da ona en yakın tarihli olanı tesbit etme imkânı vermemektedir. Yapılan karşılaştırma sonucunda Mısır nüshasının daha düzgün ve tamam olduğu görüldüğünden tahkikte bu nüsha esas alınmıştır.

Risâle'nin Muhtevası

Müellifin mukaddime kısmında söylediğine göre risâle, kudsi hadis ile Kur'an ve nebevî hadis arasındaki farkları göstermek amacıyla kaleme alınmıştır. Önce kudsi hadis tanımlanarak bir örnek verilmiştir, daha sonra altı madde halinde Kur'an'ın mümeyyiz vasıfları sayılarak kudsi hadislerde bu özelliklerin bulunmadığı belirtilmiştir. Nebevî hadislerin diğerlerinden farkı ise bir cümlede özetlenmiştir.

Yazar Kur'an, kudsi hadis ve nebevî hadis arasındaki temel farklılığın “vahiy” meselesine dayandığını gördüğü için olmalıdır ki risâlenin son kısmında vahiy konusuna değinmektedir. Burada vahiy zâhir ve bâtın olarak ikiye ayrıl-

⁵¹ bk. M. Accâc el-Hatîb, *es-Sünne kable't-tedvîn*, Kahire 1383/1963, s. 22; M. Tayyip Okiç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, Ankara 1959, s. 13; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara 1996, s. 164.

⁵² Bu nüshanın Mısır'dan temin edilmesini sağlayan Doç. Dr. Kemalettin Özdemir Bey'e şükranlarımı sunarım.

makta, çeşitleri açıklanarak Kur'an'ın, kudsi hadis ve nebevî hadis bu vahiylerden hangisiyle ilgili olduğu belirtilmektedir.

Risâle'nin Tercümesi

Kudsi Hadis, Kur'an ve Nebevî Hadis Arasındaki Farklar

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla. Âlemlerin rabbi Allah'a hamd olsun. Rabbim! İlmimi artır.

Günahkâr, zelil, yüce mevlâsının affını uman Nûh Efendi b. Mustafa el-Hanefî –Allah onlara gizli lütfuyla muamele etsin- der ki: Bana kudsi hadis, Kur'an ve nebevî hadis arasındaki farklar soruldu. (Ben de şöyle) yazdım:

Kudsi hadis, Allah'a nisbet ederek kendi lafızlarıyla dile getirmesi için, Hz. Peygamber'e mânâsı vahyedilendir. Bu yüzden kudsi hadislerin çoğunda meleğin aracılığı bulunmaz, aksine ilham veya rüya yoluyla vahyedilmiştir. Hz. Peygamber de bu mânâyı, azîz ve celîl olan rabbine nisbet ederek dile getirir. Hz. Peygamber'in şu sözü bir örnektir: “Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur. Kim benim bir velîme/dostuma düşmanlık ederse, ben de ona savaş ilân ederim.”⁵³

Kur'an (kudsi hadisten) birkaç yönden farklıdır:

1- Sahih olan görüşe göre Kur'an'ın lafızları da mânâsı gibi vahyedilmiştir. Zira Kur'an hem lafzın hem de mânânın ismidir. Kudsi hadis lafızları böyle değildir.

2- Kur'an'ın lafızları mücizdir, çünkü meydan okumak için nâzil olmuştur. Kudsi hadislerin lafızlarında bu özellik yoktur.

3- Kur'an başından sonuna kadar melek, yani Cebrâîl (a.s.) aracılığıyla indirilmiştir. Kudsi hadisler ise bazan melek vasıtasıyla, bazan ilham yoluyla, bazan da rüya olarak nâzil olur. “Bütün semâvî kitapları indiren Cebrâîl midir?” diye sorarsan, “Evet, hepsini indiren odur.” derim. Ancak İsrâîl de (a.s.) bazan Hz. Peygamber'e Kur'an olmayan birkaç cümlelik vahiyler indirirdi. Doğru ve kabul edilen görüş budur.

4- Abdesti bulunmayan kimsenin Kur'an'a dokunması câiz değildir, kudsi hadisler böyle değildir.

5- Kur'an okuyucusuna, her harfine karşılık on hasene/sevap verilir. Kudsi hadisler hakkında böyle bir şey varid olmamıştır.

6- Namazda mutlaka Kur'an okunması gerekmektedir, çünkü onsuz namaz câiz olmaz. Kudsi hadis ise namazda yeterli olmaz, aksine namazı ifsat eder.

Nebevî hadislerde Hz. Peygamber'in kendi lafızlarıyla ifade edip azîz ve celîl olan Allah'a nisbet edeceği herhangi bir lafız ya da mânâ vahyedilmesi söz

⁵³ Buhârî, “Rikâk”, 38

konusu değildir. Ancak Hz. Peygamber'in icthad yapma yetkisinin bulunmadığını söyleyenlere göre mânânın vahyedilmesi zaruridir. Ya da bu (mânânın vahyi), Hz. Peygamber'in icthadda bulunabileceğini câiz görenlere göre de genelde olan durumdur.

Bil ki vahiy iki çeşittir: Zâhir ve bâtın. Zâhir vahiy de üçe ayrılır:

Birincisi meleğin diliyle sabit olan ve Hz. Peygamber'in, tebliğ edenin Allah'tan vahiy indirdiğini hiçbir şüphe bırakmayan zaruri bilgiyle bildikten sonra zihnine yerleşen vahiydir. Kur'an bu türden vahiydir. Melekten kastedilen Cebrâil'dir. Allah şöyle buyurmaktadır: "De ki onu Rûhulkudûs rabbinin katından hak olarak indirdi."⁵⁴

İkincisi meleğin işaretiyle konuşmak suretiyle hiçbir açıklaması olmaksızın Hz. Peygamber'in nezdinde sabit olan vahiydir. Bu tür vahye Hz. Peygamber şu sözyle işaret etmektedir: "Mukaddes Rûhulkudûs kalbime üfledi (yani koydu) ki, hiçbir can rızkını tamamlamadıkça ölmeyecektir."⁵⁵

Üçüncüsü Hz. Peygamber'in kalbinde, Allah'tan olduğunda hiçbir şüphe bulunmayan bir ilhamın doğmasıdır. Bu Allah'ın kendi katından bir nurla ona göstermesiyle yani onun kalbinde Allah Teâlâ'dan gelen bir nur bulunması sebebiyle olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye..."⁵⁶ Kudûsî ve nebevî hadisler bu (son) iki tür vahiydedir.

Kudûsî hadis ile nebevî hadis arasındaki farka gelince, Hz. Peygamber, nebevî hadislerden ayrı olarak, kudûsî hadisi "Allah şöyle buyuruyor:..." diyerek azîz ve celîl rabbine nisbet etmektedir.

Vahyin "bâtın" olan kısmı ise, hakkında nass bulunan hükümler üzerinde icthad ve düşünme yoluyla söylenenlerdir. Eş'ariler, Mu'tezile'nin çoğunluğu ve kelâmcılar, "O, arzusuna göre konuşmaz; o ancak vahyedilen vahiydir."⁵⁷ âyetine dayanarak Hz. Peygamber'in şer'î hükümler konusunda icthad yetkisi bulunduğuna karşı çıkmışlardır. Buna (şöyle) cevap verilebilir: Bu âyetler Kur'an hakkında nâzil olmuştur; "Peygamber bu Kur'an'ı kendi arzusuna göre konuşmaz" demektir. Bize göre (Hz. Peygamber) vahiy gelmeyen konularda vahiy beklemekle yükümlüdür. Bekleme süresi geçtikten sonra rey ile amel eder. Bekleme süresi, bir farzı/emri kaçırma korkusuna göre takdir edilir. Bu da olayların değişmesine göre değişir. Kaldı ki Hz. Peygamber yanlış üzerinde

kalmaktan korunmuştur; (bu yüzden) kendisine muhalefet etmek câiz değildir. Onun dışındakilerin görüş beyan etmesi ise böyle değildir. Zira bir müctehidin hatalı olabileceği ve hatada karar kılabilmesi ihtimaliyle diğerine muhalefet etmesi câizdir. Bu (icthad) ilham gibidir ve Hz. Peygamber için kesin delil teşkil eder. Allah katından olduğunu kesinlikle bildiği için karşı çıkılması câiz değildir. Onun dışındakilerde bu özellik bulunmadığından onlar hakkında (icthad kesin delil) değildir.

Noksanlıktan münezzehe ve yüce olan Allah doğruyu en iyi bilendir. Dönüş ve sığınma O'nadır. Bize Allah yeter, O ne güzel vekildir. Güç ve kuvvet ancak O'nunladır. Allah'a hamd olsun bu (risâle) O'nun yardımıyla bitti ve tamamlandı. Âmin.

Risâlenin Orijinal Metni

الرسالة في الفرق بين الحديث القدسي و القرآن والحديث النبوي

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين رب زدني علماً.

يقول العبد المذنب الذليل الراجي غفو مولاه الجليل نوح افندي⁵⁸ بن مصطفى الحنفي⁵⁹ عاملهما⁶⁰ الله تعالى بلطفه المخفي⁶¹ سئلت عن الفرق بين الحديث القدسي و القرآن و⁶² الحديث النبوي⁶³ وكتبت ان الحديث القدسي⁶⁴ هو الموحى اليه صلى الله عليه و سلم معناه ليعبر⁶⁵ عنه بلفظه و ينسبه الى الله تعالى. و لذا كان الأغلب فيه انه بغير واسطة الملك، بل بالإلهام او⁶⁶ المنام فيعبر النبي صلى الله عليه و سلم عن ذلك المعنى مع نسبه له⁶⁷ الى ربه عز و جل. كقوله صلى الله عليه و سلم: قال الله تعالى "من عادى⁶⁸ لي ولياً فقد آذنته بالحرب"⁶⁹.

وفارق القرآن من وجوه:

(١) منها- ان الفاظ القرآن باعيانها منزلة كمعانيه على الصحيح. لأنه اسم⁷⁰ للفظ⁷¹ والمعنى والفاظ⁷² الحديث القدسي ليست⁷³ كذلك.

(٢) ومنها- ان الفاظها معجزة لأنها نزلت للتحدى دون الفاظ الحديث القدسي.

⁵⁴ en-Nahl 16/102

⁵⁵ Hadisin çeşitli rivayetleri için bk. Şâfiî, *er-Risâle*, İstanbul 1985, s. 53, İbn Mâce, "Ticârât", 2; Hâkim, *el-Müstedrek*, Beyrut I-IV+Fihrist, II, 4; Ali el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, I-XVIII, Beyrut 1985, IV, 19 (hadis no: 9290), IV, 23 (hadis no: 9310, 9311, 9312); İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I-II, Beyrut 1351, I, 231

⁵⁶ en-Nisâ 4/105

⁵⁷ en-Necm 53/3-4

58 كلمة "افندي" ساقطة من (ب) و (ل)
59 كلمة "الحنفي" ساقطة من (ب) و (ل)
60 في (ل) "عامله"
61 كلمة "المخفي" ساقطة من (ب) و في (ل) "الحنفي"
62 حرف "و" ساقط من (ب)
63 كلمة "النبوي" ساقطة من (ب) و (ل)
64 كلمة "القدسي" ساقطة من (ب)
65 في (ل) "يعبر"
66 في (ل) "و"
67 كلمة "له" ساقطة من (ل)
68 في النسخ "عادا". صححناه من متن الحديث البخارى، الرقاق ٣٨
69 في (ب) و (ل) "اسلم"
70 في (ب) "لفظ" و في (ل) اللفظ
71 كلمة "الفاظ" ساقطة من (ل)
72 في (ل) "ليس"

(٣) ومنها- ان القرآن من اوله الى آخره نزل⁷⁴ بواسطة الملك اعني جبريل عليه السلام والحديث القدسي تارة يكون بواسطة الملك وتارة بالالهام وتارة بالرؤيا. فإن قلت: هل النازل بجميع الكتب السماوية جبريل عليه السلام؟ قلت: نعم، هو النازل بالكل إلا ان إسرافيل عليه السلام كان ينزل على نبينا صلى الله عليه وسلم أحياناً لكن لا بالقرآن، بل بالكلمة او الكلمتين من الوحي الذي ليس بقرآن. هذا هو الصحيح وعليه المعول⁷⁵.

(٤) ومنها- ان القرآن لا يجوز مسه للمحدث دون الحديث القدسي⁷⁶.

(٥) ومنها- ان القرآن يعطى قارئه⁷⁷ لكل⁷⁸ حرف عشر حسنات والحديث القدسي لم يرد في حقه ذلك.

(٦) ومنها- ان القرآن لا بد للصلاة منه⁷⁹ ولا تجوز⁸⁰ الصلاة بدونه والحديث القدسي لا يجوز⁸¹ في الصلاة⁸² بل يفسدها⁸³.

والحديث النبوي ليس فيه ايحاء⁸⁴ لفظ ولا معنى ليعبر عنه بلفظه مع نسبتته له الي الله تعالى عز وجل⁸⁵ والا فإيحاء⁸⁶ المعنى لا بد منه عند من يمنعه⁸⁷ عليه الصلاة والسلام الاجتهاد او هو الغالب عند من يجوزه.

و⁸⁸ اعلم ان الوحي نوعان ظاهر و باطن. والظاهر ثلاثة انواع:

النوع الاول ما ثبت بلسان الملك فوقع في سمع النبي صلى الله عليه وسلم بعد علمه بالمبلغ بالعلم الضروري النافي للشك بانه نازل بالوحي من الله تعالى والقرآن من هذا⁸⁹ القبيل والمراد من الملك جبريل عليه السلام قال الله تعالى "قل نزله روح القدس من ربك بالحق"⁹⁰.

النوع الثاني ما ثبت عنده صلى الله عليه وسلم باشارة الملك من غير بيان بالكلام واليه اشار النبي صلى الله عليه وسلم بقوله: "ان روح القدس نثت في روعي اى اوقع في قلبي ان نفساً لن تموت حتى تستكمل رزقها"⁹¹.

والنوع الثالث ما ظهر لقلبه الشريف بلا شبهة بالهام من الله تعالى بان اراه بنور من عنده اى⁹² بسبب نور في قلبه من عند الله تعالى كما قال الله تعالى: "لتحكم بين الناس بما اراك الله"⁹³. والحديث القدسي والنبوي من هذين النوعين.

والفرق بين الحديث القدسي والنبوي ان الحديث القدسي ينسب النبي صلى الله عليه وسلم الى ربه عز وجل بان يقول: "قال الله تعالى" دون النبوي.

74 كلمة "نزل" ساقطة من (ب) و في (ل) "نزلت"

75 في (ل) "المقول"

76 هذه الجملة مكررة في (م)

77 في (ب) و (ل) "قارئه"

78 في (ب) و (ل) "بكل"

79 كلمة "منه" ساقطة من (ب)

80 في (ب) و (ل) "يجوز"

81 في (ب) "يجوز"

82 كلمة "في الصلاة" ساقطة من (ل)

83 في (ب) "تفسدها" و في (ل) "يفسد"

84 في (م) "احيا" و في (ب) و (ل) "ايجاد"

85 زاد في (ب) و (ل)

86 في (ب) و (ل) "فإيجاد"

87 في (ب) و (ل) "يمنع"

88 حرف "و" ساقط من (ل)

89 في (ل) "هذه"

90 سورة النحل، ١٠٢

91 انظر للحديث الرسالة للشافعي، ص. ٥٣، ابن ماجه، كتاب التجارات ٢، المستدرک للحاكم ٤/٢، كنز العمال للهندي ١٩/٤ (٩٢٩٠) و

٢٣/٤ (٩٣١٠) ٩٣١١ و ٩٣١٢ (٩٣١٢) وكشف الخفاء للعجلوني ٢٣١/١

92 كلمة "اى" ساقطة من (ل)

93 سورة النساء، ١٠٥

والباطن من الوحي ما يقال⁹⁴ بالاجتهاد [و]⁹⁵ بالتأمل في الاحكام المنصوصة ومنع الاشعرية واكثر المعتزلة والمتكلمون بان يكون الاجتهاد من حظ النبي صلى الله عليه وسلم في⁹⁶ احكام الشرع محتجين بقوله تعالى: "وما ينطق عن الهوى [ان هو الا وحي يوحى]"⁹⁷ و⁹⁸ و⁹⁹ اجيب بانه نزل في شأن القرآن معناه وما ينطق بهذا القرآن بهوى نفسه. وعندنا هو مأمور بانتظار الوحي فيما لم يوح اليه. ثم العمل⁹⁹ بالرأى بعد انقضاء مدة الانتظار وهي مقدرة بخوف فوت الفرض وذلك يختلف باختلاف الحوادث الا انه معصوم عن القرار على¹⁰⁰ الخطأ حتى لا تجوز¹⁰¹ مخالفته¹⁰² بخلاف ما يكون من غيره صلى الله عليه وسلم من البيان بالرأى حيث تجوز¹⁰³ مخالفته لمجتهد آخر لاحتمال الخطأ والقرار عليه وهذا كالألهام¹⁰⁴ فانه حجة قاطعة في حقه حتى لم تجز مخالفته لكونه متيقناً بانه من عند الله تعالى وليس في حق غيره بهذه¹⁰⁵ الصفة.

والله [سبحانه و]¹⁰⁶ تعالى اعلم [بالصواب]¹⁰⁷ [واليه مرجع ومآب]¹⁰⁸ وحسبنا الله ونعم الوكيل ولا حول ولا قوة الا بالله.

[تم ذلك وكمل بحمد الله تعالى وعونه آمين]¹⁰⁹.

94 في (ل) "يقول"

95 زاد في (ب)

96 حرف "في" ساقطة من (ب)

97 هذه الآية ساقطة من (ل) و (ب)

98 سورة النجم، ٣-٤

99 في (ل) "لم يعمل"

100 في (م) "عن"

101 في (ب) "يجوز"

102 في (ل) "مخالفته"

103 في (ب) "يجوز"

104 في (ب) "كالأفهام"

105 في (م) "هذه"

106 زاد في (ب)

107 زاد في (ب) و (ل)

108 زاد في (ب)

109 زاد في (ب)

EK: Dârü'l-Kütübî'l-Mısrîyye nüshası

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 رَدُّ الْعَالَمِينَ رَبِّ زَيْنٍ عَلِمَا يَقُولُ الْعَبْدُ الْمُذْنِبُ الذَّلِيلُ الرَّجِيمُ مَعْتَقُ صُورَةِ
 الْجِبَلِيِّ بْنِ جَرَّانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا بِمَا لَهَا اللَّهُ تَعَالَى بِبَعْضِ الْخَطِّ سَلِّطْتَ عَنِ الْفَرَقَةِ بَيْنَ الْحَدِيثِ
 الْقَدِيمِ وَالْقُرْآنِ وَالْحَدِيثِ النَّبَوِيِّ كَلِمَاتٍ كَثِيرَةٍ وَالْمَوْجِبِ إِلَيْهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 مَدَاهُ لِيَعْرِضَ عَنْهُ بِلَفْظِهِ الْإِلَهِيَّةِ تَعَالَى وَلِذَلِكَ كَانَ الْأَخْلَافُ فِيهِ أَنَّهُ بَعْدَ الْبَلْغَةِ الْمَلَكُوتِيَّةِ
 مِنْ رَبِّهِ الْأَلَمِ الْأَعْلَى فَيُعْبَرُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ الْمَعْنَى بِمَعْنَى نَسْبِهِ لَهُ بِالرَّبِّ بِعَنْوَاصِلِ
 كَيْفِيَّةِ صَلَوَاتِهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ عَادِلِي وَلِيَا نَعْمَ أَذُنُهُ بِالْحَرَبِ وَفَاتَرِقُ الْوَالِدَانُ مِنْ دَجْرِهِ
 مِنْهَا إِنْ الْغَاظَ الْوَرْدَانَ بِأَعْيَانِهَا مِنْزِلَةً كَمَا نَبِيهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَالْمَعْنَى وَالنَّاطِقُ الْحَدِيثُ
 الْقَدِيمُ لِيَعْمَدَ كَذَلِكَ وَمِنْهَا أَنَّهُ الْغَاظُ مَعْجَزَةٌ لِأَنَّهَا تَزِيدُ الْمُتَعَدِّينَ دُونَ الْغَاظِ الْحَدِيثِ الْقَدِيمِ
 وَمِنْهَا أَنَّهُ الْقُرْآنُ مِنْ أَوَّلِهِ إِلَى آخِرِهِ بِرَأْسِ بِلْطَةِ الْمَلِكِ الْعَبَّاسِيِّ جَبْرِ بِلْطَةِ السَّلَامِ وَالْحَدِيثِ الْقَدِيمِ
 نَارَةٌ تَكُونُ بِرَأْسِ بِلْطَةِ الْكَلْبِ وَنَارَةٌ بِاللَّيْطِ وَنَارَةٌ بِالرُّبَا فَتَانٌ قَلَّتْ هُنَّ النَّارُ لِحَيْسِ الْكَلْبِ وَالسَّلَامِ
 جَبْرِ بِلْطَةِ السَّلَامِ قَلَّتْ نَوْعُ هَذَا النَّارُ بِالْحُلِّ الْأَلَاكِ اسْرَافِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِنْ يَنْزِلُ عَلَيْهِ نَبِيٌّ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْيَا نَاكِلِينَ بِاللَّيْطِ وَالرُّبَا وَالرُّبَا وَالرُّبَا وَالرُّبَا وَالرُّبَا وَالرُّبَا وَالرُّبَا وَالرُّبَا وَالرُّبَا وَالرُّبَا وَالرُّبَا
 هُوَ الْعَبَّاسِيُّ وَعَلَيْهِ السَّلَامُ وَمِنْهَا أَنَّهُ الْقُرْآنُ لِلْيَهُودِ مَسْمُومٌ لِلْمُحَرِّكَ دُونَ الْحَدِيثِ الْقَدِيمِ وَحَسْبُ
 أَنْ الْقُرْآنُ لِلْيَهُودِ مَسْمُومٌ لِلْمُحَرِّكَ دُونَ الْحَدِيثِ الْقَدِيمِ وَمِنْهَا أَنَّهُ الْقُرْآنُ يَعْبُطُ قَارِيَهُ الْكُلُّ فِي
 عَشْرٍ حَسْبَاتٍ وَالْحَدِيثِ الْقَدِيمِ لَمْ يَرِدْ فِي حَقِّهِ ذَلِكَ وَمِنْهَا أَنَّهُ الْقُرْآنُ لَا يَبْدُو لِلصَّلَاةِ مِنْهُ وَلَا يَجُوزُ
 الصَّلَاةُ بِدُونِهِ وَالْحَدِيثِ الْقَدِيمِ لَا يَجُوزُ فِي الصَّلَاةِ بِلْغَيْدِهَا وَالْحَدِيثِ النَّبَوِيِّ لَيْسَ فِيهِ
 أَحْيَا لَفْظٌ وَلَا مَعْنَى لِيَعْرِضَ عَنْهُ بِلَفْظِهِ مَعَ نَسْبِهِ لَهُ إِلَهِيَّةِ تَعَالَى وَالْأَفْئِدَةُ الْمَعْنَى لِأَنَّهَا مِنْهُ عَسَلَتْ
 مِنْ بَعْضِ عِلْمِ الصَّلَاةِ وَسَلَتْ الْأَجْتِهَادُ أَوْ هُوَ الْغَالِبُ عِنْدَ مَنْ يَجُوزُ وَأَعْلَمُ أَنَّ الْوَجْهَ نَوْعَانِ ظَاهِرٌ
 وَبَاطِنٌ وَالظَّاهِرُ هُوَ أَنَّ الْوَجْهَ الْأَوَّلَ مَا نَبَتْ لِسَانَهُ الْمَلَكُ نَفْسٌ فِيهِ سَمِعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 بِدَعْوِهِ بِالْمَلَكُ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي السُّكْلِ بَانَةٌ نَازِلٌ بِالْوَجْهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى وَالْقُرْآنُ مِنْ هَذِهِ الْعَبَّاسِيِّ
 رَدُّ مَسْأَلَةِ جَبْرِ بِلْطَةِ السَّلَامِ قَالَهُ تَعَالَى قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ وَالسَّلَامِ وَالسَّلَامِ وَالسَّلَامِ
 بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَزَلَ فِي رُوحِي أَيْ أَوْقَعَ فِي قَلْبِي أَنَّنِي نَبِيُّ
 اللَّهِ حِينَ سَمِعْتُ رُوحَهُ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاطَهُمْ لِقَابُ الشَّرِّ بِذَلِكَ تَشْبَهُهُ بِاللَّهَامِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى
 لَمَّا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِنُوحٍ بَيْنَ الْوَالِدَيْنِ وَالْحَدِيثِ الْقَدِيمِ وَالنَّبَوِيِّ مِنْ هَذَيْنِ النَّبَوِيِّينَ

Dârü'l-Kütübî'l-Mısrîyye nüshasının ilk sayfası

وَالذَّيْفُ بَيْنَ الْحَدِيثِ الْقَدِيمِ وَالنَّبَوِيِّ إِذْ الْحَدِيثُ الْقَدِيمُ بِسْمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْإِلَهِيِّ
 عَنْ وَعَلَى بَانَ يَقُولُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى دُونَ النَّبَوِيِّ وَالْبَاطِنُ مِنَ الْوَجْهِ مَا يَقَالُ بِالْأَجْتِهَادِ بَانَ
 فِي إِذْ حَكَمَ الْمُسَوِّمَةَ وَسَوَّاهُ السُّرِّيَّةَ وَالْكَثْرَةَ الْمَسْتَرْتِةَ وَالْمَسْتَلْمَةَ بَانَ يَكُونُ الْأَجْتِهَادُ مَعْنَى
 حَقِّ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَحْكَامِ الشَّرْحِ مَحْتَجِينَ يَقُولُ تَعَالَى وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْوَجْهِ
 إِنْ هُوَ إِلَّا وَجْهٌ يُرَاجَى بَانَ نَزَلَ فِي شَأْنِ الْقُرْآنِ مَعْنَاهُ وَمَا يَنْطِقُ بِهِ الْقُرْآنُ
 بِمَعْنَى نَفْسِهِ وَعَنْدَنَا هُوَ مَوْجِبٌ بِالنَّظَرِ الْوَجْهِ بِمَا لَمْ يَرِدْ إِلَيْهِ ثُمَّ الْعَمَلُ بِالرَّايِ بَعْدَ
 انْقِضَاءِ مِدَّةِ إِذْ النَّظَرِ وَهِيَ مَقْدَرَةٌ بَعْدَ نَفْسِ الْوَجْهِ وَذَلِكَ لِتَشْتَلِقَ بِاخْتِلَافِ الْوَجْهِ
 الْأَلَاكِ مَعْتَصِمٌ عَنِ النَّظَرِ فِي الْخَطِّ حَتَّى لَا يَجُوزَ مَخَالَفَتُهُ بِلْغَيْهِ مَا يَكُونُ مِنْ عِنْدِهِ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْبَيَانِ بِالرَّايِ حَيْثُ يَجُوزُ مَخَالَفَتُهُ لِحَيْسِ إِخْرَاجِ حَقِّ الْخَطِّ
 وَالنَّظَرِ عَلَيْهِ وَهَذَا كَاللَّهَامِ فَإِنَّهُ حَقٌّ قَاطِعٌ فِي حَقِّهِ لَمْ يَجُزْ مَخَالَفَتُهُ لَكُونَ
 مَسْتَقِيمًا بَانَ مِنْ مَخَطِّ اللَّهِ تَعَالَى وَلَيْسَ فِي حَقِّهِ هَذِهِ الْعَمَلَةُ وَاللَّهُ تَعَالَى الْعَاسِمُ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 مَرَاتِبُ الْوُجُودِ فِي الْمَوْجُودِ يُعْتَبَرُ النَّظَرُ فِي مَرَاتِبِ الْأَمْرِ عَلَيْهِ بَانَ
 الْمَوْجُودِ بِالْفَيْرِغِ النَّبَوِيِّ لَوْ جَبَّ عَيْنٌ فِيهَا الْمَوْجُودُ لَمْ ذَاتُ وَوُجُودٌ يُفَارِقُ بَيْنَ ذَاتِهِ
 وَوُجُودٌ يُفَارِقُ بِلْغَا فَاذًا نَظَرُ إِلَى ذَاتِهِ وَنَظَرُ عَنِ تَوْجِيهِ الْمَنْ فِي نَفْسِ الْأَمْرِ أَنْفَالِ
 الْوُجُودِ عِنْتَهُ وَالسُّبْحَةَ فِي أَنْ يَكُونَ أَيْضًا أَنْفَالًا عِنْدَ مَا نَسَبُ وَالْمَشْهُورُ كَلَاهَا يَكُونُ
 وَهَذِهِ حَالَةُ الْمَاهِيَةِ الْمَكْمُوتَةِ كَمَا هُوَ الْمَشْهُورُ وَأَوْسَطُهَا الْمَوْجُودُ بِالذَّاتِ بِوُجُودِ هُوَ غَيْرُهُ
 أَيْ الْوَجْهِ تَسْتَعِينُ ذَاتُهُ وَوُجُودُهُ أَيْضًا نَامًا يَسْتَعِينُ مَعَهُ أَنْفَالًا وَوُجُودُهُ قَبْلُ الْوُجُودِ
 لَهُ ذَاتُ وَوُجُودٌ يُفَارِقُ ذَاتَهُ فِي مَتْنِ أَنْفَالًا كَالْوُجُودِ عِنْدَهُ بِالنَّظَرِ إِلَى ذَاتِهِ كَمَا يَكُونُ
 نَسَبُ الْأَنْفَالِ نَامًا تَشْهُورُ بِحَالٍ وَالْمَشْهُورُ يَكُونُ وَهَذِهِ حَالَةُ الْوَجْهِ الْوَجْهِ تَعَالَى عَلَيْهِ
 مَعْرِضٌ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَأَعْلَى هَذَا الْمَوْجُودِ بِالذَّاتِ بِوُجُودِ هُوَ عَيْنُهُ أَيْ كَذَلِكَ وَوُجُودُهُ

Dârü'l-Kütübî'l-Mısrîyye nüshasının ikinci sayfası